

це поняття, яким позначається такий стан речей, процесів і явищ, що зумовлений іманентно притаманними їм законами, їх власною внутрішньою необхідністю. Таке розуміння довіклля виключає уявлення про вплив на нього сил, які могли б знаходитися поза природою, суспільством і людиною. Для того, щоб зрозуміти сутність природного, слід співставити його з іншими статусами буття. Статус буття як свідомо зміненої природи, наслідок доцільної творчої діяльності людини фіксує поняття соціалізоване. Поняття природне і соціалізоване поділяють буття з точки зору характеру людської діяльності в ньому.

Таким чином, поняттям природне позначається те, що включається в ланцюг причинно-наслідкової залежності, підпорядковане як загальним законам розвитку світу, так і закономірностям певної сфери світобудови, зокрема історії людства, може бути пізнаним і цілеспрямовано зміненим, не є наслідком дії чи впливів якихось зовнішніх щодо нього сил. В ході розвитку людського пізнання зміст природного змінювався.

А. Н. Колодний, **Б. А. Лобовик**

ИСТОРИОСОФИЯ РЕЛИГИИ: СПЕЦИФИКАЦИЯ ПРЕДМЕТНОЙ СФЕРЫ

Историософия религии рассматривается как особая, отличающаяся и от философии религии, и от истории религии отрасль академического религиоведения, ориентированная на выяснение сущности и смысла реального процесса развития религиозного феномена, воспроизведения общих закономерностей и периодизации историко-религиозной эволюции.

Ключевые слова: историософия религии, история религии, закономерности религиозного процесса, периодизация религиозной динамики.

A. M. Kolodnyy, **B. O. Lobovyk**

HISTORIOSOPHY OF RELIGION: SPECIFICATION OF THE SUBJECT AREA

Historiosophy of religion is considered as an academic field of religious studies which differs from philosophy of religion and history of religion. It focuses on the elucidation of the nature and meaning of the religious phenomenon development, reproduction of general patterns and periodization of historical and religious evolution.

Keywords: historiosophy of religion, history of religion, the religious laws of the process, periods of religious dynamics.

УДК 2(30)(155.9)

Л. Г. Конотоп, д-р філос. наук, проф.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО ДОСВІДУ В СУЧАСНІЙ ФІЛОСОФІЇ ЗАХОДУ

Стаття присвячена аналізу методологічних аспектів дослідження релігійного, в тому числі й містичного досвіду. Автор зосереджує увагу на дискусії між конструктивістами і есенціалістами: перші вважали, що релігійний досвід ґрунтується на певних соціокультурних традиціях, другі, що він є "чистою свідомістю", або подією; і доводить, що обидва підходи мають сенс для подальшого розвитку релігієзнавства.

Ключові слова: методологія, методи, релігія, свідомість, релігійний досвід, містичний досвід, когнітивна антропологія, есенціалізм, філософія переналізму.

Ґрунтом для будь-яких методів, гуманітарних або природознавчих, є такі мисленнєві операції як порівняння, аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення. Релігієзнавство спирається на ці операції логічної форми мислення в таких методах, як типологічний аналіз, порівняльний аналіз, генетичний аналіз, каузальний аналіз, структурно-функціональний аналіз, системний аналіз. З точки зору предметних зв'язків релігієзнавство – це відносно молодий, міждисциплінарний напрям, який знаходиться на стику філософії й культурології. Релігієзнавство також активно взаємодіє з історією, психологією, соціологією, етнологією та ін. Природознавчий підхід вимагає емпіричного шару, теоретичного, а також експериментальної перевірки. У релігієзнавстві цей метод використовується для вирішення часткових питань і активізується він, зазвичай, через астрономію, археологію, геологію. Ці науки допомагають уточнити дату релігійних пам'яток, час існування тієї чи іншої культури.

Головним у релігієзнавстві є гуманітарний підхід. Він дозволяє відволіктися від фіксації існування релігійних об'єктів і дозволяє інтерпретувати релігійний досвід, релігійні переживання людини, оскільки вони мають ціннісне значення. При цьому головним критерієм іс-

Крім історії релігії як такої, для релігієзнавства великий інтерес становить конфесійна історія, історія церков, сект і деномінацій, релігійних рухів і вчень. Історично-конфесійна проблематика має не лише евристичну цінність для відтворення минулого різних релігій у конкретності їхніх форм, а й для з'ясування історії релігії в цілому, встановлення зв'язку її еволюції з певними станами суспільного і культурного життя, зрештою – вона є важливою умовою з'ясування природи, сутності і сенсу релігії як суспільно-історичного явища. Маючи власні предмет і методи дослідження (особливо порівняльно-історичний), історія релігії постачає іншим наукам інформацію про минуле й сучасне релігій народів світу, в свою чергу користуючись здобутками названих наук.

Список використаних джерел:

1. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма / Н. А. Бердяев. – М.: Наука, 1990. – 224 с. 2. Дисциплінарне релігієзнавство: монографія. – К.: УАП, 2010. – 758 с.

Надійшла до редколегії 24.04.2014

тинності інтерпретації залишається перша вимога гуманітарного методу – наявність теоретичного шару. Теоретична побудова повинна бути без протиріч у логіці і пояснювати на своїй моделі якомога більшу кількість явищ з цієї галузі. При цьому обов'язково зберігається адогматичність дослідження.

Кінець ХХ – початок ХХІ століття характеризується новими підходами до дослідження релігії – мовним та культурологічним аналізом; структуралістським підходом; постмодерністським і деконструктивістським, який обґрунтував Ж. Дерріда та ін. Усталеним підходом до релігії є її розуміння як духовності і духовного досвіду, але на нашу думку, її можна розглядати як різновид технології, "механізмів" розвитку людини. Такий підхід пропонує нові підходи, які дозволять усвідомити сутність релігії й релігійного досвіду завдяки тим методам, якими користуються нейропсихологія, психологія розвитку, когнітивізм, філософія свідомості, антропологія та багато інших галузей та напрямів, які досліджують феномен свідомості людини. Саме свідомість відіграє головну роль у формуванні та розгортанні людського досвіду – в конструюванні дійсності й реальності, в генерації нових ідей, в ритуальному і медитативному житті.

Метою статті є аналіз методологічних підходів до релігійного, в тому числі містичного досвіду, які обґрунтовані представниками конструктивізму й есенціалізму.

Дискусія щодо методологічних аспектів дослідження релігії розгорталася між конструктивістами – С. Кац, В. Праудфут, які вважали, що релігійний досвід фундаментується на вже існуючих "матеріалах" свідомості й тими психологами – Р. Форман, Ф. Брайнард, А. Рунехов та ін., які стверджували, що містичні переживання виникають незалежно від культурних традицій, що "чиста свідомість" повинна розглядатися як Подія. На початку 2000 р. відомі американські вчені Й. Андресен і Р. Форман охарактеризували ситуацію, що склалася в ХХІ ст. в процесі дослідження релігійного досвіду "методологічною війною". Фактично, ця війна відбувається між двома теоретичними моделями: по-перше, есенціалістською моделлю, яка передбачає наявність загального "стрижня" для містичного досвіду і конструктивістською моделлю, яка наполягає на повній детермінованості цього досвіду самою концептуальною системою містика і, в такий спосіб, ставить питання щодо правомірності використання самих термінів "містичний досвід" і "містицизм". Ті розбіжності, що виникли в процесі дискусії, обумовлені низкою труднощів, які виникають при описуванні релігійного досвіду в цілому і містичного, зокрема. Справа полягає в тому, що ми маємо справу з досвідом "втіненим", тобто з текстами, а між текстами і самим релігійним переживанням завжди існує певна дистанція. Ця дистанція постає ще більш відчутною, оскільки "носії" цього досвіду наполягають на його унікальності та принциповій невербалізації. Отже, в результаті такої ситуації виявляється міцна залежність тих феноменів, що описуються в релігійних, містичних текстах, від теоретико-методологічної установки самого дослідника, що й призводить не тільки до протистояння між двома моделями, але й до невпинного розширення понять "релігійний досвід", "містичний досвід" і вигадування все більшої кількості понять, що можуть пояснити вищезазначені.

Есенціалізм – це сукупність підходів, які передбачають, що існує універсальна сутність містичного досвіду, яка не піддається культурному, релігійному, лінгвістичному та ін. контекстам. Представники конструктивізму, навпаки, вважають, що і релігійний, і містичний досвід є визначеними і структурованими культурними, релігійними, лінгвістичними та ін. контекстами і не можуть розглядатися поза цими контекстами. Відомий американський психолог Д. Вульф у статті "Містичний досвід" зазначає, що кожен дослідник опиняється у ситуації вибору між цими двома альтернативами: "... працювати в якості стороннього, чий судження зазвичай оцінюються тими людьми, які пережили містичний досвід як такі, що не мають сенсу й тому не відповідають дійсності, або самому поставати містиком, при цьому ризикуючи не тільки втратити мінімальну критичну дистанцію, яка є необхідною для непристрасного наукового аналізу, але й свою надійність – власну «об'єктивність» – в очах інших дослідників" [12, с. 398]. На нашу думку, плідні думки існують, як у представників першого напрямку, так і другого, вони можуть розглядатися як взаємодоповнюючі, що надає змогу більш широко висвітлити взаємозв'язок між суб'єктивністю і об'єктивністю. Це те, що Л. Вілбер називає "правим і лівим квадрантом" [11, с. 120–128], а Ф. Варела, Е. Томпсон і Е. Рош [10, с. 41–78] вже запропонували в контексті онтології (як перед ними сформулювали буддистські філософи), що свідомість виступає як посередниця між досвідом суб'єктивності й жорсткою дійсністю, яку ми називаємо "зовнішній світ". Це й означає мовою повсякденності – "життя". Особливо важливим є процес динаміки свідомості, її ніколи немо-

жливо зафіксувати, але свідомість впливає на розмаїття дійсності, робить її більш яскравою, навантаженою людськими смислами.

Важливим для релігієзнавства завжди було те, що рух людства відбувається від минулого до сьогодення, від соціальності до інтерпретації моделей, від когнітивної установки до досвіду, з лінгвістики до досвіду. Когнітивний підхід надав наукам про людську свідомість і поведінку новий спосіб розуміння мислення і сприйняття. Але, водночас, слід зауважити, що когнітивних антропологів не особливо цікавили релігійні традиції, у більшій мірі, вони зосередили увагу на термінологіях спорідненості (Р. Андраде, М. Блок). Тільки порівняно недавно когнітивний підхід увійшов у компаративне релігієзнавство – завдяки працям П. Буайє, Т. Лоусон і Р. Макколі, Х. Вайтхауса. Так, П. Буайє, Т. Лоусон і Р. Макколі досліджують когнітивну проблематику на абстрактному рівні. П. Буайє проаналізував як когнітивні обмеження допомагають пояснити крос-культурну рекурренцію певних релігійних паттернів; а Т. Лоусон і Р. Макколі обґрунтували теорію репрезентації ритуальних структур. В цілому внесок когнітивізму в релігієзнавство виявляється в тому, що він забезпечує фундамент для емпіричних досліджень процесів засвоєння, репрезентації й трансмісії релігійних понять. Окрім того, й нейрофізіологія, яка іноді виключається з когнітивних наук, теж спроможна розкрити важливі аспекти релігійної віри. Особливої актуальності ця проблематика набуває й в зв'язку з такими феноменами, взаємозв'язок яких не є настільки очевидним – психоделіційний досвід, магія, окультизм, аномальні явища. Російська дослідниця О. Романова в статті "Містичний простір Інтернету" зазначає, що прикладами подібних феноменів можуть бути поняття "безмістовного досвіду" або стани "абсолютного єдиного буття", які використовуються в деяких есенціалістських теоріях релігійного досвіду [1, с. 179–201]. В науковій літературі проведено достатньо повний аналіз напрямів, що склалися в межах есенціалістського підходу до дослідження містичного досвіду, але більш пізні теорії релігійного, містичного досвіду – наприклад, конструктивізм або психологічний перенніалізм залишилися поза дослідницькою увагою.

Особлива увага тим психологічним станам, які є ґрунтом для релігійних переживань, приділяється в працях представників психологічного перенніалізму, які обґрунтовують наявність у релігійному досвіді "чистої" свідомості, яка недетермінована культурними і релігійними факторами. Йдеться про дослідження А. Дейкмана, Р. Формана, а також про збірку робіт, що видана під загальною редакцією Р. Формана "Проблема чистої свідомості. Містицизм і філософія" [9].

Суттєву частину праць присвячено дослідженню проблеми співвідношення релігійного досвіду й інтерпретації. В межах цієї проблематики і склалися дві моделі релігійного, містичного досвіду, які є протилежними одна до іншої – есенціалістська і конструктивістська. Що стосується конструктивістського підходу, то це праці У. Праудфута, А. Тейвса, а також С. Каца, який і видав збірники робіт під своєю редакцією. Фактично, ці видання й були ґрунтом для теоретико-методологічного оформлення конструктивізму в дослідженнях релігійного досвіду, містичного досвіду і містицизму. Серед представників помірнього конструктивізму, які не ототожнювали себе з групою С. Каца [7, с. 189–210] і розглядали релігійний досвід з соціально-психологічної точки зору, слід зазначити праці Ч. Бетсона, Л. Вентіса, Н. Хольма, Я. Сундена. Есенціалістський аналіз релігійного досвіду з феноменологічної позиції проводиться у дослідженнях В. Вейнрайта.

В плані аналізу медитативного досвіду необхідно виділити два напрями. Перший з них, представлений М. Персінгером та ін., обґрунтовує позицію щодо того, що релігійні, в тому числі й містичні, досвіди можна повністю пояснити функціонуванням та структурою мозку людини. Більше того, досвіди такого типу є відхиленням у нормальному функціонуванні нервової системи людини [8, с. 231–232]. На нашу думку, такий підхід, по суті, є поверненням до того "медичного матеріалізму", який заперечував В. Джеймс або до моделі містичного досвіду (Дж. Леуба).

Другий напрям репрезентований такими відомими постатями, як Ю. д'Аквілі та Е. Ньюберґ, які вважали, що релігійний і містичний досвід – це наслідки нормального функціонування мозку (свідомості) й що ці стани є більш цікавими з епістемологічної точки зору, ніж стани повсякденної свідомості.

Окрема група дослідників – це такі, які розглядають релігійний, в тому числі й містичний досвід з позиції когнітивного підходу, який для них виступає альтернативою тим теоретико-методологічним парадигмам, що склалися у вигляді конструктивізму і есенціалізму. Це праці таких відомих вчених, як Р. Стадтілл, І. Пюсіайнен, Е. Тейвс.

Теорії релігійного досвіду, що розвиваються в межах есенціалістського і конструктивістського підходів у його дослідженні, а саме – феноменологічний есенціалізм, психологічний перенніалізм і конструктивізм містять у собі внутрішній протиріччя і обмежені евристичні можливості. На нашу думку, загальним теоретико-методологічним недоліком цих теорій є абсолютизація соціолінгвістичного розуміння опосередкованості досвіду, в той час, як лінгвістичне структурування досвіду не є єдиним механізмом його опосередкування. Окрім того, незважаючи на тези прибічників цих теорій, їх висновки фактично не спираються на відомості, що містяться у текстах релігійної, містичної спрямованості, оскільки інтерпретація феноменів, що описуються в цих текстах від початку обумовлена теоретичним підходом самого дослідника.

Також слід зазначити, що звертання до нейрофізіологічної основи релігійних, в тому числі й містичних переживань, як обґрунтування можливості існування та розгортання "чистої", "безоб'єктної" свідомості не є доказом безпосередності релігійного досвіду. І релігійний, і містичний досвід не є актами "чистої свідомості" або "порожньої" свідомості, такий досвід виникає тільки при наявності релігійної системи референцій та містить "вбудовані" інтерпретації.

Феноменологічний есенціалізм і психологічний перенніалізм (*philosophia perennis*) мають обмежену пояснювальну здатність, оскільки вони, по-перше, ігнорують гетерогенність описувань релігійних, містичних досвідів; по-друге, постулюють наявність категорії "чистої свідомості"; по-третє, роблять акцент на радикальній невиразності і релігійних, і містичних переживань, що не дозволяє їх розглядати як відомості про характеристики цих переживань; по-четверте, визнають існування неподоланної безодні між описуваннями релігійних, містичних досвідів й самими цими досвідами. На нашу думку, також теза, яку обґрунтували ранні есенціалісти, щодо принципової невиразності й неконцептуальності релігійного, в тому числі й містичного досвіду, є необґрунтованою з психологічної та епістемологічної точок зору. Когнітивні феномени, що називаються "релігійним досвідом", "містичним досвідом" мають аналогію з повсякденними психічними станами людини, а тому виявляються доступними для концептуалізації та вербалізації завдяки принципу аналогій. Представники конструктивізму наполягають на тому, що твердження

віруючої людини про неможливість виразити свої переживання є суто риторичним прийомом, що не дозволяє пояснювати психологічні процеси, які знаходяться за цими твердженнями. Таке пояснення постає можливим в атрибуційній теорії релігійного досвіду, яка використовує при розгляді проблеми вербалізації містичних станів когнітивну теорію метафори. З цієї позиції, невираженість релігійних, містичних переживань є наслідком не принципової неконцептуалізованості релігійного досвіду, а його взаємозв'язку з перебудовою смислових зв'язків у концептуальній системі самого суб'єкту.

На нашу думку, існують чотири дискретні, але взаємопов'язані аспекти, на яких ґрунтується методологія дослідження релігії. По-перше, йдеться про доктринальний аналіз, тобто розуміння Божественного розкривається завдяки мові та поняттям. Більша частина семіотських релігій на Заході припускає, що Бог, у першу чергу, відкривається через Його посланців, пророків та оракулів. Така точка зору передбачає, перш за все, дослідження текстів та історичних фактів. По-друге, соціальний аналіз, який зосереджує увагу на релігійній, культурній та міжособистісній взаємодії. Методи соціального аналізу зорієнтовані, головним чином, на соціум, обряди, ритуали, соціологічні та міжособистісні поведінкові моделі. На жаль, у багатьох випадках, релігієзнавці, орієнтуються насамперед на такому підході, при цьому виключають всі інші підходи, що "зрізає" розуміння релігії в динаміці антропології та соціокультурних процесів у цілому. Такий підхід, взагалі, не враховує досвід релігійних та містичних практик, елімінується релігійне життя як таке та індивідуальні особливості релігійного досвіду. Так, наприклад, дослідження С. Кріппнером шаманізму, первісної культури як такої, демонструє його підхід як аналіз конкретних угруповань з цілісними процесами культурної, релігійної та міжособистісної взаємодії.

По-третє, важливим є методологічний плюралізм у дослідженні релігії. Йдеться, про аналіз суб'єктивного досвіду, релігійних або містичних станів. Релігійний досвід можна розподілити на два види – дуалістичний і не дуалістичний, або апофатична і катафатична форми духовності. Окрім того, деякі переживання можна охарактеризувати як "складні" переживання, що містять у собі обидва види і, в такий спосіб, можна говорити про континуум релігійних переживань. Різноманітні суб'єктивні переживання можуть впливати на догму, багато релігійних проповідників промовляють те, що вони пережили. Суб'єктивний досвід також може вплинути на традиції, ритуал й, навіть, політику (видіння та переживання Жанни д'Арк). І ці переживання явно будуть мати свої біологічні кореляти. Верхній лівий квадрант моделі К. Вілбера [11, с. 120–128] прямо показує присутність духовних переживань і одночасно праці Е. д'Аквілі і А. Ньюберґа, А. Дейкмана теж включають суб'єктивний бік людського життя. Хоча деякі положення про не дуалістичну і "чисту свідомість" виключаються авторами із загальнокультурного фону і мови, а інші переживання формуються нібито на задньому плані. І тоді виникає питання: яким є взаємозв'язок між оформленим і не оформленим релігійним досвідом? В цьому аспекті необхідно звернутися до духовних і релігійних традицій світу, тому що і проповідники, і священники, і оракули замислювалися над цим питанням упродовж століть людської історії; свідцтва, пам'ятки і священні писання окремих традицій теж демонструють неабиякий інтерес до цієї важливої проблеми. І тут теж існує свого роду континуум. Показовим у цьому плані є досвід російського старця Ніла Сорського, який повільно рухався від мирських турбот, для очищення думок, для звільнення від пристрастей до "чистої свідомості" як шляху для піднесення до Бога.

По-четверте, методологія дослідження релігії передбачає використання цілої низки методів для її аналізу у взаємопов'язаності з культурологічними, соціологічними, політичними та ін. процесами. Окрім того, дослідження релігійного досвіду взаємопов'язано з біологією, нейропсихологією, когнітивною наукою та ін. Це надає можливість проаналізувати й компоненти релігійного досвіду, який є крос-культурним і його можна охарактеризувати як крос-культурну "технологію" духовного досвіду. Не залишаючи поза дослідницькою увагою традиційні методи (історизм, інтерпретації священних текстів, філологічний аналіз та ін.), необхідно звернутися до смислів релігійного досвіду – до медитативних напрямів індуїзму, буддизму, даосизму, не кажучи вже про Кабалу і містичне християнство Я. Бьоме, М. Екхарта та ін.

Список використаних джерел

1. Романова Е. Г. Мистическое пространство Интернета / Е. Г. Романова // Мистицизм: теория и история / под ред. Е. Г. Балагушкина, А. Р. Фокина. – М.: ИФРАН, 2008. – С. 179–201. 2. Хольм Н. Г. Мистика и духовность / Н. Г. Хольм // Диалог культур и партнерство цивилизаций : IX Международные Лихачевские научные чтения, 14–15 мая 2009 г.

– СПб.: Изд-во СПбГУП, 2009. – С. 149–152. 3. Bloch M. From cognition to ideology / Maurice Bloch // Ritual, History and Power. – London & Atlantic Highlands, NJ: The Athlons Press, 1989. – P. 106–136. 4. d'Aquili E. G. The Mystical Mind: Probing the Biology of Religious Experience / E. G. d'Aquili, A. B. Newberg. – Minneapolis: Fortress Press, 1999. – 228 p. 5. Fitzgerald T. A critique of "religion" as a cross-cultural category / Timothy Fitzgerald // Method & Theory in the Study of Religion. – 1997. – № 9. – P. 91–110. 6. Holm N. G. Role Theory and Religious Experience / N. G. Holm // Handbook of Religious Experience / ed. by R. W. Hood. – Birmingham: Religious Education Press, 1995. – P. 397–420. 7. Katz S. T. Diversity and the Study of Mysticism / S. T. Katz // The Future of the Study of Religion: Proceedings of Congress 2000 / ed. by S. Jakelic, L. Pearson. – Leiden; Boston: Brill, 2004. – P. 189–210. 8. Persinger M. A. Correlated cerebral events between physically and sensory isolated pairs of subjects exposed to yoked cerium-cerebral magnetic fields / M. A. Persinger // Neuroscience Letters. – 2010. – № 486 (3). – P. 231–234. 9. The Problem of Pure Consciousness. Mysticism and Philosophy / ed. by R. K. C. Forman. – New York; Oxford: Oxford University Press, 1990. – 307 p. 10. Varela F. The Embodied Mind. Cognitive Science and Human Experience / Francesco Varela, Eleanor Rosch, Evan Thompson. – Cambridge, MA & London: The MIT Press, 1996. – P. 41–78. 11. Wilber K. Integral Spirituality: A Startling New Role for Religion in the Modern and Postmodern World / Ken Wilber. – Michigan, 2006. – P. 120–128. 12. Wulff D. M. Mystical Experience / D. M. Wulff // Varieties of Anomalous Experience: Examining the Scientific Evidence / E. Cardeca, S. J. Lynn and S. Krippner (eds.). – Washington: American Psychological Association, 2000. – P. 397–440.

Надійшла до редколегії 19.05.2014

Л. Г. Конотоп

МЕТОДОЛОГИЯ ИССЛЕДОВАНИЯ РЕЛИГИОЗНОГО ОПЫТА В СОВРЕМЕННОЙ ФИЛОСОФИИ ЗАПАДА

Статья посвящена анализу методологических аспектов исследования религиозного, в том числе и мистического опыта. Автор сосредотачивает внимание на дискуссии между конструктивистами и эссенциалистами; первые считают, что религиозный опыт основывается на определенных социокультурных традициях, вторые, что он является "чистым сознанием" или событием; и доказывает, что оба подхода имеют смысл для дальнейшего развития религиоведения.

Ключевые слова: методология, методы, религия, сознание, религиозный опыт, мистический опыт, когнитивная антропология, эссенциализм, философия перенниализма.

L. G. Konotop

RESEARCH METHODOLOGY OF RELIGIOUS EXPERIENCE IN MODERN WESTERN PHILOSOPHY

The article is devoted to the analysis of methodological aspects of the study of religious, including mystical experience. The author focuses on discussions between constructivists and essentialism, the first thought that religious experience is based on certain socio-cultural traditions, the second that he is "pure consciousness", or Event; and proves that both approaches have meaning for further development of religious studies.

Keywords: methodology, methods, religion, conscience, religious experience, mystical experience, cognitive anthropology, essences, philosophy perennis

УДК 29(477)

О. В. Марченко, д-р філос. наук, проф.

ФЕНОМЕН НЕТРАДИЦІЙНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ В ПОСТМОДЕРНУ ЕПОХУ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

У статті досліджуються світоглядно-ціннісні пріоритети епохи постмодерну в питаннях людської особистості та шляхів її самовизначення, здійснюється філософсько-релігієзнавчий аналіз специфічних рис феномену нетрадиційної релігійності в умовах постмодерного суспільства, зокрема в контексті сучасних українських соціокультурних реалій.

Ключові слова: нетрадиційна релігійність, постмодерн, релігії в Україні, "вестернізація", глобалізація.

Формування соціокультурного світу особистості на початку XXI століття тісно пов'язане з процесом глобалізації, що зумовлює фундаментальні зміни в усіх сферах життя суспільства, держави, світу і людини, сприяє розширенню меж її особистої свободи. Відбувається переосмислення шляхів духовного самовизначення особистості, набуття нею релігійної віри. Спостерігається перехід від періоду домінування традиційних форм релігійності, які вимагали чіткого підпорядкування людини релігійній громаді, а її поведінки – релігійним приписам, до пошуку нових релігійних форм, які передбачають ствердження принципів толерантності, плюральності, врахування потреб вільної особистості, що самовизначається. Тому звернення до розгляду специфіки сучасної нетрадиційної релігійності, як одного з виявів світоглядних пріоритетів епохи постмодерну, набуває особливої актуальності.

Причини виникнення, розповсюдження та особливості сучасних нетрадиційних релігій піддаються всебічному аналізу в працях В. М. Арестова, Є. Г. Балагушкина, О. С. Ваторопіна, П. С. Гуревича, І. Р. Григулевича,

Є. І. Парнова, В. С. Пудова, Л. Г. Рагозіна; їх соціокультурні та психологічні характеристики, специфіка функціонування на українських теренах знаходять своє висвітлення в працях філософів-релігієзнавців І. В. Богдановського, В. Є. Єленського, А. М. Колодного, В. І. Лубського, В. М. Петрика, С. В. Сьоміна, Л. О. Филипович та ін.

Враховуючи зроблене названими дослідниками, автор даної статті вважає за потрібне особливу увагу зосередити на філософсько-релігієзнавчому аналізі специфічних рис феномену нетрадиційної релігійності в умовах постмодерного суспільства, зокрема в контексті сучасних українських соціокультурних реалій, що і є метою дослідження.

Існують різні версії осмислення сьогоденного світу, але спільним для них є відчуття кінця тривалого історичного періоду, тобто епохи, яка духовно сформувала всі покоління, що живуть нині. Відчувається початок чогось нового й невідомого. Але оцінки ступеня спадкоємності старої та тієї, що йде їй на зміну, епох істотно різняться. Крайня точка зору полягає в тому, що на наших очах відбувається руйнування досягнень